

De meest interessante hoofdstukken zijn hoofdstuk drie, vier en zeven, waarin respectievelijk de opkomst van de statistiek, de opkomst van wiskundige modellenbouw, en de experimentele economie besproken wordt. Door de invoering van statistiek, wiskunde en de modellenbouw is de werkwijze in de economie totaal veranderd. Waar economen eerder voornamelijk een literaire discursieve benadering namen, is nu wiskunde de taal van economen. Door de invoering van de statistiek zijn de criteria voor wat geldt als empirische bewijslast ontwikkeld.

In sommige hoofdstukken lijkt de nadruk meer op de econoom en diens leven te liggen dan op het eigenlijke onderwerp, de spelregels van economen, en laat Maas de rode draad van het verhaal een beetje los. Dit is vooral in het geval in hoofdstuk twee, dat gewijd is aan Mills werk, en hoofdstuk vijf dat over de demarcatiestrijd tussen Tinbergen en Keynes gaat. Bepaalde details over bijvoorbeeld het privéleven van deze economen lijken niet bijzonder veel toe te voegen aan het begrip van de veranderende spelregels. Deze hoofdstukken zijn wel weer bijzonder interessant als de lezer specifiek geïnteresseerd is in deze economen.

Bepaalde hoofdstukken, zoals hoofdstuk twee, zijn voornamelijk interessant indien de lezer enige voorkennis heeft op het gebied van wetenschapsfilosofie. *Spelregels van Economen* is zeker de moeite waard om te lezen. Maas is erin geslaagd om de lacune te vullen die hij in zijn introductie beschrijft. Het is ook een aanrader voor diegenen die geen introductie in wetenschapsfilosofie of zelfs economie hebben gelezen. Door de vele bekende, en soms ook minder bekende voorbeelden wordt de praktijk van economen duidelijk geïllustreerd. Zie het als een kijkje in de keuken van economen.

Nikita E.S. Bos

Department of Economics, Econometrics and Finance
Rijksuniversiteit Groningen

Bert L.T. van der Linden, *Nou ... Tabé dan! De 'bootreis' naar Indië met de Rotterdamsche Lloyd en de 'Nederland' tussen 1899 en 1949* (Hilversum: Verloren, 2010) 180 p. ISBN 978-90-8704-174-8.

Nou ... Tabé dan! vertelt het verhaal van 'de Mail', de passage en postverbinding die tussen 1899 en 1949 met Nederlands-Indië bestond. Auteur Bert L.T. van der Linden is geen historicus, maar een fervent verzamelaar van de prentbriefkaarten die in deze periode in opdracht van de scheepvaartmaatschappijen Rotterdamsche Lloyd (RL) en de 'Nederland' (SMN) werden uitgegeven. Aan de hand van zijn persoonlijke collectie 'gelopen' (beschreven en verstuurde) kaarten toont hij hoe het ooit zo dagelijkse fenomeen van de bootreis is geworden tot een voetnoot in de geschiedenis. Uitgeverij Verloren heeft daarbij kosten noch moeite gespaard om de historie levend te houden. Het boek bevat na iedere pagina tekst ruim twee pagina's kleurenafsbeelden, met nauwkeurige bijschriften en verwijzingen in de tekst. In combinatie met de veelvuldig aangehaalde passages uit de bootreisliteratuur maakt dit dat het boek leest 'als een reis'.

De lezer die achter in het boek begint met de verantwoording en het dankwoord is erop voorbereid dat de auteur 'geen wetenschappelijke pretenties' heeft. Van der Linden doet een poging om een 'zo authentiek mogelijk beeld te geven van de Indië-gangers en hun bootreis, tegen het decor van de mailboten, de havens en de vaar-

route'. Vooral in dat laatste, het schetsen van de historische context waarbinnen de bootverbinding met Nederlands-Indië eind negentiende eeuw opkomt en na de soevereiniteitsoverdracht in 1949 weer in het slop raakt, slaagt de auteur goed. Zo plaatst hij de bootreis in de context van de technische ontwikkelingen van die tijd, zoals de overgang van zeilschepen op stoomboten en motorschepen. Deze innovaties hebben zowel invloed op de duur van de reis alsook op het comfort van de passagiers. Er komt steeds meer laadruimte en het schip vaart stabiel, waardoor de passagiers minder last hebben van zeeziekte. Een andere historische omstandigheid zijn de twee Wereldoorlogen, die de maritieme verbindingen bemoeilijken door mijnen, inbeslagname van schepen en afsluiting van de vaarroutes. Een andere interessante ontwikkeling is de opheffing van de overheidsmonopolies op de scheepvaart, de exploitatie van havens, en de briefkaart. De nieuw ontstane concurrentie is direct terug te zien in de verlokkelijke reclames van de verschillende scheepvaartmaatschappijen op de prentbriefkaarten.

Het boek is opgebouwd uit drie thematische delen. Van der Linden introduceert eerst het fenomeen van de bootreis en de geschiedenis van de RL en de SMN, waarna hij inzoomt op de persoonlijke ervaringen van de passagiers zoals beschreven op de prentbriefkaarten. Daarbij laat de auteur overtuigend zien dat 'de Mail' meer was dan een overtocht. Enerzijds was het een toeristische attractie, of – zoals men destijds in het Nederlands het woord 'cruise' vertaalde – een kruistocht. De passagiers bestonden ook niet alleen uit emigranten, maar ook uit 'forenzen' zoals ambtenaren, artsen en militairen (en op de terugreis verlofgangers). Anderzijds was het een belangrijke voorbereiding op het leven in de kolonie. In Port Said kon men een tropenuitrusting aanschaffen of voor het eerst kennismaken met de Oriënt. Zo schrijft een moeder in 1926 aan haar zootje in Nederland: 'vandaag voor het eerst hebben we "zwarte" mensen gezien met hele wonderlijke kleren aan, zoals je hier een op het plaatje ziet'. Tevens werden aan boord contacten gelegd en kon men wennen aan de koloniale gezagsverhoudingen en standsverschillen die hoe dichter de eindbestemming naderde een steeds grotere rol gingen spelen.

Wat betreft dit laatste heeft de auteur een interessant thema te pakken. Zo komt uit de prentbriefkaarten met afbeeldingen van de luxe interieurs van de schepen – voorzien van muzieksalon en scheerwinkel – duidelijk naar voren dat er aan boord een onderscheid naar klassen bestond. Hoe de luxe en ruimte over de passagiersklassen was verdeeld, verschilt per periode. Zo steeg het aandeel van de tweede- en derdeklassepassagiers ten tijde van de economische malaise eind jaren twintig ten koste van de eerste klasse. Hier laat Van der Linden het echter na verder op de beleving van deze klasse- en rassenverschillen door de Indiëgangers zelf in te gaan. Hoewel hij aan het begin van het boek aankondigt door middel van de teksten op de prentbriefkaarten een 'tegenstem' te willen bieden aan het gevestigde beeld van de bootreis, vertrouwt hij regelmatig op reisgidsen en reisverslagen van (veelal op uitnodiging meereizende) auteurs als Couperus, Du Perron en Boissevain. Hun literaire bespiegelingen spreken uiteraard meer tot de verbeelding dan de onbenullige vakantiegroeten die – waarschijnlijk ook tot teleurstelling van Van der Linden – op de meeste prentbriefkaarten staan. Daarnaast ontbreekt iedere verwijzing naar de wetenschappelijke literatuur over het koloniale migratiecircuit. Recent nog publiceerden Ulbe Bosma en Kees Mandemakers over de sociale herkomst van de Indiëgangers aan boord van deze schepen, en ook internationaal is er volop aandacht voor de 'emigration business' zoals in het boek *Migration and Empire* van Marjory Harper en Stephen Constantine.

Nou ... Tabé dan! is echter geschreven met een ander doel: het ontsluiten en documenteren van een verzameling historisch beeldmateriaal. Hoewel het gebrek aan echte tegenstemmen al gauw leidt tot een nostalgische beeld van 'daar werd wat groots verricht', leent het opgenomen materiaal zich zeker voor verdere studie. Wellicht dat historici, in combinatie met de foto's en brieven van Indiëgangers zelf die beschikbaar zijn bij het KIT, het KITLV en de stadsarchieven van Rotterdam en Amsterdam, dan een evenwichtiger beeld kunnen schetsen. Overigens bevat het boek een briefkaart uit 1924 waarop een passagier wat meer ruimte heeft genomen voor zijn onheilsboodschap: hij blaast per 'Mail' zijn huwelijk af, omdat het afscheid van zijn verloofde aan de kade hem 'niet zwaar viel'.

Aniek X. Smit
Universiteit Leiden

Annelies van der Zouwen, *Menko. De geschiedenis van een Twentse textielfamilie* (Zutphen: Walburg Pers, 2010) 201 p. ISBN 978-90-5730-684-6.

Ronald Wilfred Jansen, *Stille getuigen. Het erfgoed van de textielfamilie Blijdenstein in Twente. Een herinneringstocht in actuele beelden* (RWJ-Publishing, 2010) 270 p. ISBN 978-90-814238-3-0.

Het is duidelijk een nieuwe trend: voor iedere Twents-Gelderse textielondernemersfamilie een eigen papieren monument. Elk met een eigen patroon, met een andere schering of inslag, waarbij familie en bedrijf nauw met elkaar verweven blijken. Het afgelopen decennium heeft een tiental publicaties rond textielfamilies, leden ervan of specifieke aspecten van hun bestaan en bedrijvigheid opgeleverd. Tot deze reeks behoren twee publicaties uit 2010 die ieder op een eigen wijze hieraan een bijdrage leveren: een kloek boek over de familie Menko en een dito over het onroerend erfgoed van de familie Blijdenstein.

De gestage stroom 'familiegeschiedenissen' is op gang gekomen na de grote teruggang van de bedrijfstak. Na een eerste reeks grote genealogische boeken over textielfamilies zoals *Snuif over Van Heek* (1915), *Ter Kuile sr. en jr. over Ter Kuile* (1926) en *Elderink over Blijdenstein* (ook 1926) volgden de opnames van hun stamreeksen in het 'Nederlands Patriciaat', in precies dezelfde tijdsvolgorde. Maar een inhoudelijke band met de bedrijfsactiviteiten hebben deze publicaties niet en andersom geldt dat de bedrijfsboeken die tot in de jaren zestig uitgegeven werden door de textielfirma's weinig of geen aandacht schonken aan het familiale aspect. De laatste dienden vooral een publicitair doel, waarvoor volop schrijvers, fotografen en vormgevers van buiten werden aangetrokken. Dit leverde een grote verscheidenheid aan publicaties op, van een industriële stadsgeschiedenis als het studieuze *Hengeler wind* van Noud van Schelven tot aangeklede bedrijfsfotoboeken als *De draad van het Verhaal* en *Mensen van Menko*. Vanaf de jaren zeventig werden de bedrijven onderwerp van serieuze studies met onder meer het proefschrift van Eric Fischer over de firma Spanjaard (1983), Van Schelvens *Van Heek & Co* (1984), gevolgd door de groots opgezette publicatie over de firma Gelderman, *Bestemming Semarang* (1991). In deze uitgaven staat het bedrijf centraal, maar is ook in min of meerdere mate aandacht voor de familietraditie die in alle bedrijven in kwestie belangrijk was, met meerdere generaties als bedrijfshoofd en eigenaar.